

ФУНКЦІЇ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

КАРПІЧКОВ Віталій Олександрович - аспірант кафедри теорії права та держави юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
УДК 340.11

В статті досліджено функції правової реальності, їх особливості. Предоставляється класифікація функцій правової реальності в залежності від їх взаємодії з суспільною реальністю, характеру та цілі їх впливу на суспільні відносини, а також призначення, ролі та завдань, які виконує правова реальність. Пропонується авторське визначення поняття «функції правової реальності», визначені її особливості та значення.

Ключові слова: функції, правова реальність, право, класифікація функцій правової реальності.

Складний динамічний характер правової реальності обумовлює необхідність визначення її функціонального призначення. Дослідження категорії «функції» у сфері права не надає можливості констатувати наявність єдиного погляду на цю проблему. Це обумовлено, на нашу думку, характерністю та запозиченням категорії «функції» з інших наук, складністю правових явищ як багатоаспектних та поліструктурних, а також відсутністю єдності у поглядах на правову реальність та її основні складові.

Окремі аспекти проблеми функцій правової реальності були досліджені у працях С.С. Алексеєва, С.І. Максимова, А.М. Васильєва, Д.А. Керімова, Н.М. Онищенко, Ю.О. Тихомирова. Проте, зважаючи на складний, абстрактний характер правової реальності, недостатність наукової розробки даного питання, проблема її функціо-

нального призначення повною мірою не розкрита і залишається актуальною.

Аналіз функцій правової реальності, на нашу думку, пов'язується з необхідністю визначення категорії «функції», характеристикою ознак і значення функцій правової реальності та обґрунтування критеріїв їх класифікації.

Новий тлумачний словник української мови визначає функцію як роботу когось, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності; обов'язок, повинність, місію, специфічну діяльність; величину, яка змінюється зі зміною незалежної змінної величини [5, - с. 675]. Поняття функції правових категорій, що мають як теоретичний, так і практичний вираз, повинно відображати одночасно як призначення правової реальності, так і напрямки її впливу на суспільні відносини [6, с. 100]. Функціональне призначення правової реальності безпосередньо пов'язане з функціями права як регулятора суспільних відносин [2, с. 101].

На нашу думку, функції правової реальності мають особливості, які визначають самостійний характер цієї категорії та полягають у тому, що вони:

- впливають із природи, сутності і визначаються призначенням правової реальності в суспільстві;

- характеризують напрями необхідного впливу правових явищ на суспільні відносини (регулювання, охорона, закріплення певного виду суспільних відносин);

- мають комплексний, системний характер та конкретизуються у функціях юридичних процесів і явищ;
- відображають найбільш істотні риси права та спрямовані на здійснення основних завдань правового регулювання;
- являють собою, як правило, напрямки активної дії і характеризуються високою динамічністю;
- характеризують стабільність, безперервність, тривалість дії права;
- відображають взаємодію правових явищ і суспільної дійсності в цілому;
- визначають відношення суспільства до права та потребу у правовому впливі;
- усвідомлюються суб'єктами права та впливають на ефективність дії права;
- мають універсальний характер, тобто притаманні всім явищам, що складають правову реальність;
- як правило, мають правову форму виразу та закріплення і відображаються на конституційному рівні;
- мають характер наукової категорії, що відображає взаємозв'язок юридичної науки та практики та постійно властиві правовій реальності;
- є засобом відображення та впливу на ефективність правового життя.

Означені особливості надають можливість сформулювати поняття функцій правової реальності як об'єктивно існуючих, універсальних, комплексних, стабільних, усвідомлених суб'єктами права напрямків впливу правових явищ на суспільні відносини, що виявляють іманентні властивості правової реальності як соціального феномену, спрямованих на реалізацію основних завдань цієї категорії, покликаних відобразити взаємодію правових явищ і суспільної дійсності та впливати на ефективність дії права як основи правової реальності.

Оскільки правова реальність існує в межах суспільства, впливаючи на його функціонування, важливим аспектом класифікації її функцій є характеристика їх взаємодії із суспільною реальністю. Необхідно виокремити загальносоціальні та спеціально-юридичні функції правової реальності.

Особливості загальносоціальних функцій полягають у визначенні ролі правової реальності та регулюванні різноманітних сфер життєдіяльності суспільства. До загальних функцій правової реальності можливо віднести гуманістичну, гносеологічну, онтологічну, інформаційну, оціночно-орієнтаційну, культурно-історичну, виховну, ідеологічну, практично-прикладну, соціального контролю, організаторсько-управлінську.

Гуманістична функція правової реальності сприяє формуванню та реалізації нормативно-правових актів на засадах загальнолюдських цінностей, міжнародних стандартів прав людини, створення умов і механізмів їх втілення в життя суспільства і держави [7, с. 47].

Гносеологічна (пізнавальна) функція правової реальності тісно пов'язана з юридичною наукою та полягає у тому, що вона виступає як джерело знань про державно організоване суспільство, його устрій і правовий статус особистості, волю законодавця, виражену в юридичних нормах - [3, с. 188].

Онтологічна (науково-теоретична) функція полягає у тому, що правова реальність існує як історично обумовлена сукупність усіх накопичених знань про право, його природу, сутність та суспільне призначення. Ця функція правової реальності знаходить свій вияв у різноманітних теоріях і концепціях права, наукових поглядах та доктрині [9, с. 53].

Інформаційна (комунікативна) функція правової реальності полягає у доведенні до відома учасників правовідносин волі законодавця, інформування суб'єктів про напрямки регулювання суспільних відносин, про їх права, обов'язки та відповідальність, правові настанови, які передбачають оцінку права та готовність діяти відповідно до його норм, виховання поваги до права і соціально-корисної поведінки [3, с. 188].

Оціночно-орієнтаційна функція правової реальності виявляється у тому, що поведінка людей оцінюється з точки зору законів держави, вказує на безконфліктні, соціально-допустимі шляхи й засоби за-

доволення потреб людини в межах правомірної поведінки. Право при цьому є критерієм оцінки поведінки суб'єкта правовідносин як правомірного або протиправного.

Культурно-історична функція правової реальності виявляється у тому, що право акумулює і розвиває духовні цінності суспільства, культурні досягнення народу, а також людства у цілому (основоположні права людини, демократію, справедливість).

Виховна функція правової реальності права виявляється у її впливі на формування поведінкових установок особистості. Правова реальність сприяє становленню людини як законослухняного члена громадянського суспільства, виховує в неї уяву про зразки правомірної поведінки та можливості досягнення правомірних інтересів у межах правомірної діяльності [8, с. 381].

Ідеологічна функція правової реальності формує систему основоположних ідей, понять, поглядів, у відповідності до яких формуються світогляд та життєва позиція особи, соціальних груп та суспільства в цілому [3, с. 188].

Практично-прикладна (практично-організаторська) функція правової реальності полягає у розробці засобів та методів перетворення державно-правових інститутів, практичного функціонування державного апарату, застосування норм права, зміцнення законності і правопорядку тощо.

Профілактична функція правової реальності, полягає в тому, що певна частина правових норм містить заборони небажаних для суспільства діянь і передбачає негативні для особи наслідки, пов'язані з втратою особою певних належних їй благ, що стримує особу від протиправної поведінки.

Функція соціального контролю правової реальності полягає в опосередкованому впливі права на поведінку суб'єктів правовідносин (стимулювання, заохочення, застереження від вчинення неправомірних дій тощо).

Організаторсько-управлінська функція правової реальності забезпечує мож-

ливості окремих суб'єктів щодо вирішення економічних та соціальних проблем, які мають важливе значення для чіткого функціонування суспільних відносин та суспільства в цілому.

Важливого значення для характеристики правової реальності мають спеціально-юридичні функції, які визначають характер і мету правового впливу та залежність від функцій права як основи правової реальності. Спеціально-юридичні (спеціально-соціальні) функції правової реальності відображають специфічну регулятивну природу права як регулятора суспільних відносин. До спеціально-юридичних функцій належить регулятивна і охоронна.

Регулятивна функція правової реальності пов'язана з основною функцією права, напрямками його впливу, що націлені на впорядкування суспільних відносин, введення їх у певні рамки за допомогою системи правових засобів.

Регулятивно-статична функція правової реальності спрямована на закріплення в нормах права суспільно корисних відносин, що потребують забезпечення стабільності й непорушності. Право при цьому юридично закріплює, зводить у розряд чітко урегульованих ті суспільні відносини, які являють собою основу нормального, стабільного існування суспільства [9, - с. 81].

Регулятивно-динамічна функція правової реальності спрямована на забезпечення нормального динамічного розвитку суспільно корисних відносин, процесу досягнення визначених завдань, визначеного, запрограмованого результату.

Охоронна функція правової реальності спрямована на забезпечення нормального здійснення регулятивно-статичної та регулятивно-динамічної функцій права, на охорону права від порушень. Відповідно, нею охоплюються попередження і припинення правопорушень, відновлення порушеного права, притягнення винної особи до юридичної відповідальності.

У рамках охоронної функції можливо виокремити такі допоміжні функції, як відновлювальна (відновлення порушеного

права або становища, яке існувало до порушення законних прав); компенсаційна (відшкодування заподіяної внаслідок порушення шкоди); обмежувальна (обмеження суспільно небезпечної поведінки); каральна (встановлення та гарантування державою заходів юридичного захисту та юридичної відповідальності, порядку їх покладання та виконання, має на меті витіснення шкідливих для суспільства відносин; покарання правопорушника і запобігання новим правопорушенням).

Стимулююча функція права полягає в реалізації закріплених в окремих правових нормах визначених позитивних наслідків, пов'язаних з покращенням правового статусу особи, наданням їй певних пільг у разі вчинення правомірної суспільно корисної поведінки.

Важливим аспектом дослідження функцій правової реальності є аналіз функцій у залежності від її структурних елементів. Відповідно, можливо виокремити функції за елементним складом правової реальності. До таких функцій можна віднести – ідейну, нормативну та практичну.

Ідейна функція правової реальності впливає з основних начал призначення ролі та цінності права як універсального суспільного регулятора. Ідея права зосереджує всю істинність права як такого і являє собою найбільш загальний, абстрактний вираз сутності права, його ідеальність, тобто право таке, яким воно повинно існувати в ідеалі [1, с. 76]. Ідейна функція правової реальності виявляється також у формуванні, накопиченні та систематизації історично сформованих знань про право, у його теоретичному осмисленні, науковому обґрунтуванні та дослідженні.

Нормативна функція правової реальності має на меті регулювання суспільних відносин та втілення ідей права у законі за допомогою санкціонованих державою норм. Втілення ідей права у законі віддзеркалюється в структурі самих нормативно-правових актів, які мають у своєму складі такі елементи, як суб'єкт, цінності і відповідні права та обов'язки учасників правовідносин [4, с. 181].

Практична функція правової реальності полягає у безпосередній реалізації ідей права та правових норм у життя, яка полягає в усвідомленні та здійсненні суб'єктом своїх прав по відношенню до інших учасників відносин. Цей процес іменується правореалізацією.

Самостійним критерієм класифікації функцій правової реальності є залежність від значення для правової реальності. Відповідно, функції розподіляють на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні знаходяться поза правовою сферою та забезпечують правовий порядок у політичній, економічній та соціальній сферах.

Політичні (політико-управлінські) функції правової реальності виявляються через правове регулювання відносин між різними класами, націями, політичними партіями, релігійними конфесіями, органами місцевого самоуправління тощо з приводу формування і здійснення державної влади, встановлення та охорони від посягань політичного устрою, закріплення інституту делегованої влади, демократії, забезпечення повновладдя народу та підконтрольності державної влади [9, с. 82].

Економічні функції правової реальності полягають у юридичному забезпеченні регулювання матеріальних благ, економічних відносин суспільства, надійності, справедливості та еквівалентності економічних зв'язків, закріпленні відносин власності, стимулюванні ініціативи та підприємництва господарських суб'єктів, гарантування настання негативних наслідків для порушників.

Соціальні функції правової реальності полягають у забезпеченні правового закріплення загальносоціальних функцій держави, гарантування соціальних права та свобод, забезпечення гарантування права на соціальне забезпечення, освіти, охорону здоров'я та інші.

Внутрішні функції здійснюються в межах правової реальності, забезпечуючи її системність, націлені на підтримку системи у стійкому стані. Серед них:

- функція правової соціалізації, націлена на підтримку існуючої моделі пра-

вової реальності; забезпечення дієвості елементів, що її складають і визначення ступеня їх відповідності об'єктивним умовам розвитку суспільства і суспільним потребам;

- функція реагування забезпечує відповідність правових засобів змінам суспільної дійсності, врахування імпульсів, сигналів, що виходять ззовні чи формуються всередині правової реальності, адаптування до зміни умов функціонування;

- функція мобілізації забезпечує максимальне використання ресурсів суспільства в процесі функціонування правової реальності, використання ресурсів права для забезпечення суспільного порядку та ресурсів самої правової реальності в процесі її самоорганізації;

- функція координації забезпечує системність правової реальності; узгодженість елементів, що до неї належать; ліквідацію протиріч, що між ними виникають; інтегрувати елементи структури на базі консенсусу основних цінностей та ідеалів, які існують у суспільстві та визнані ним.

Четвертим критерієм класифікації функцій правової реальності є напрямки її дій, постійність здійснення правового впливу. Можливо розрізнити основні функції правової реальності, що безпосередньо відображають сутність правової реальності та завдання по упорядкуванню суспільних відносин та неосновні, що опосередковано характеризують природу правової реальності та створюють необхідні умови для реалізації основних функцій.

На нашу думку, класифікація функцій правової реальності є умовною, адже однозначно розподілити функції правової реальності на різні сфери суспільного життя досить складно, оскільки кожна з суспільних сфер тісно взаємопов'язана з іншою та є частиною системи суспільного життя.

Таким чином, функції правової реальності:

- надають можливість визначити реальні дії суб'єктів щодо реалізації цілей правового регулювання;

- характеризують залежність норм права, правовідносин та юридичних актів;

- визначають сутність процесу функціонування права, тобто його впливу на соціальні відносини;

- характеризують межі дії права та впливу держави на суспільство як певним чином організовану соціальну систему [10, с. 530].

У результаті проведеного дослідження правомірним, на нашу думку, є наступний висновок:

Функції правової реальності – це найважливіші якісні характеристики, у яких відображається та конкретизується її соціальна сутність, призначення, розкриваються цілі та завдання правової реальності щодо перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод з потенційних можливостей у дійсність. Критерієм розмежування функцій права слугує їх соціально-юридична спрямованість та специфіка змісту кожної функції. Всі функції правової реальності тісно пов'язані між собою, завдяки чому забезпечується найповніша ефективність дії права на поведінку конкретних суб'єктів та створення умов щодо функціонування суспільства як узгодженої соціальної системи.

Література

1. Алексеев Н.Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев. – СПб.: Юридический ин-т, 1998. – 256 с.
2. Волинка К.Г. Теорія держави і права / К.Г. Волинка: Навч. посіб.- К.: МАУП, 2003. – 240 с.
3. Кунченко-Харченко В.І. Правознавство / В.І. Кунченко-Харченко. -Черкаси : ЧДТУ, 2009. – 471 с.
4. Максимов С.И. «Правовая реальность: опыт философского осмысления / С.И. Максимов // Монография. – Харьков: Право, 2002. – 328 с.
5. Новый словарь української мови. – В 3-х томах. Т.3 / укладачі Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – К.: Вид-во «Аконіт», 2008. – 862 с.
6. Оніщенко Н.М. «Правовий конструктив: теорія та практика»/ Н.М. Оніщенко // Держава та право у світлі сучасної юридичної думки: зб. наук. праць. – К.: Вид-во Юридична думка, 2010. – 456 с.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено функції правової реальності та їх особливості. Надається класифікація функцій правової реальності в залежності від їх взаємодії з суспільною реальністю, характеру та мети їх впливу на суспільні відносини, а також призначення, ролі та завдань, які виконує правова реальність. Пропонується авторське визначення поняття «функції правової реальності», визначаються особливості цієї категорії та їх значення.

SUMMARY

In this article author reviews the functions of legal reality and their feature are investigational as major high-quality descriptions, social essence, setting, is represented in which and specified, aims and tasks of legal reality open up in relation to transformation of the rights and freedoms vested in a legislation from potential possibilities in reality. The author gives characteristic and classification of of functions of legal reality on their co-operating with public reality, character and purpose of their influence is given on public relations, and also setting, role and tasks which are executed by legal reality. The author gives his own definition of concept «functions of legal reality» is offered as objectively existing, universal, complex, stable, realized legal of directions of influence of the legal phenomena subjects on public relations, which find out properties of legal reality as the social phenomenon, basic tasks of this category directed on realization, called to represent co-operation of the legal phenomena and public reality and influence on efficiency of action of right as bases of legal reality.

7. Основи держави і права [Текст] : навчальний посібник / Ред. А.М. Колодій, А. Ю. Олійник. – Київ : Либідь, 1997. – 208 с.

8. Проблемы теории государства и права : учебник / А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев. – Москва : Эксмо, 2005. – 832 с.

9. Скакун О.Ф. Теорія держави і права / О.Ф. Скакун: Підручник / пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.

10. Хропанюк В.Н. Теория государства и права / В.М. Хропанюк. – Хрестоматия / под ред. Т.Н. Радько. – М.: Интерстиль, 1998. – 944 с.